

*Матеріали до Єдиного дня
інформування населення області за
темою «Конституція України –
історія та актуальні питання
сьогодення»
19.06.2019*

Ключові засади конституційного процесу

Конституція – це основний закон держави. Саме вона визначає базові засади та підвалини розбудови суспільства та країни. Разом з тим, не менш важливим є розуміння світоглядного підґрунтя Конституції.

Конституція слугує взірцем державницьких принципів, мислення та бачення українського народу, його ідентифікації та розуміння власної державності.

Виникненню Основного закону України передував багатовіковий процес осмислення, кодифікації та застосування демократичних та юридичних партик, властивих попереднім поколінням українців.

Звичайно ці юридичні, а скоріше історичні протиконституційні документи, не можуть слугувати засадничими положеннями для сьогодення, однак вони зазначають той шлях, що пройшла українська філософсько-правнича та державницька думка у процесі набуття власного змісту.

«Конституція Пилипа Орлика» стала першим документом, який кодифікував закони та устави «козацької доби». У «Пактах й конституції законів та вольностей Війська Запорізького» укладених 05 квітня 1710 року П. Орлик зробив спробу запровадити в Україні перші паростки демократичних відносин між законодавчою владою – виборною Генеральною радою та виконавчою – гетьманом та старшиною.

Ідеї українського конституціоналізму, започатковані Пилипом Орликом, активно розвивалися і в наступні століття.

Продовженням української конституційної думки стали документи: «Проект оснований устава українського общества «Вольный Союз» – «Вільна спілка» Михайла Драгоманова (1884 року), «Основний закон Самостійної України» Миколи Міхновського (1905 року), основних державницьких документах: Третьому і Четвертому Універсалах Української Центральної Ради (1917 року), Конституції української народної республіки (статуті про державний устрій, права і вольності УНР, 1918 року), Законах Української держави про тимчасовий державний устрій України (1918 року), Акті Соборності України від 22 січня 1919 року, проекті Основного державного закону УНР (1920 року).

У радянський період конституція в Україні приймалась чотири рази (1919, 1929, 1937, 1978 роки), вони також мали певний вплив на розвиток правової думки України, остання з яких (Конституція 1978 року), зазнавши докорінних змін, діяла до прийняття чинного Основного Закону України.

Наприкінці 1980-х років під час здійснення політики перебудови стало зрозумілим, що Конституція УРСР 1978 року не відповідає принципам демократичного розвитку суспільства.

Істотним внеском до скарбниці українського конституціоналізму стала ухвалена Верховною Радою 16 липня 1990 року Декларація про державний

суверенітет України, яка передбачала верховенство, самостійність, повноту і незалежність влади в межах території України. Цього дня українські політики змогли об'єднатися заради майбутнього нації, переступивши свої амбіції і навіть свої переконання. Декларація наблизила до здійснення споконвічні прагнення поколінь українців до свободи й незалежності. Вона чітко визначила принципи розвитку нашої державності і окреслила перспективи для українського народу.

Етапи формування Конституції України

Однією з головних політичних і історичних подій сучасної української державності – стало прийняття Верховною Радою України 28 червня 1996 року Конституції України. Саме після прийняття власної Конституції Україна стала легітимною державою у сучасному світі.

Ухвалення Конституції України мало велике внутрішньополітичне значення, основний закон чітко структурував політичний поле, розмежовував повноваження центральних органів влади, визначив легітимний консенсус щодо фундаментальних питань суспільного і державного життя.

Процес ухвалення Конституції в Україні був дуже напруженим. До останнього дня доля Конституції, остаточний її зміст та механізм її прийняття залишалися невизначеними. Події, пов'язані з розробкою Основного закону держави ледве не викликав політичну кризу, коли Президент України 26 червня 1996 року прийняв рішення про проведення конституційного референдуму за березневим проектом Основного закону, не чекаючи згоди парламенту. Підписання Конституційного Договору між Президентом і Верховною Радою 8 червня 1995 року, а також формування 24 листопада 1995 року Робочої групи з підготовки проекту Конституції. 11 березня 1996 року побачив світ підготовлений цією групою варіант тексту Конституції. 02 квітня 1996 року Верховна Рада України ухвалила включення до порядку денного пленарних засідань питання про прийняття нової Конституції України.

17 квітня розпочався розгляд проекту майбутньої Конституції, 19 квітня Верховною Радою ухвалено утворення Тимчасової спеціальної комісії з опрацювання проекту Конституції, яку й було затверджено 05 травня. При підготовці проекту Конституції Тимчасовою спеціальною комісією до першого читання було виписано 6, додатково внесено 12 нових статей, суттєво змінено 29 і доповнено зміст 54 статей. Редакційні та термінологічні правки було внесено до 34 статей проекту. У ході підготовки проекту Конституції до другого читання від суб'єктів законодавчої ініціативи надійшло близько 5680 пропозицій та поправок. 04 червня проект Конституції України прийнято у першому читанні, а 28 червня, після напружених дебатів у цілому.

Звичайно, Конституція, як будь-який складний та багатобічний документ, не була позбавлена певних недоліків та протиріч.

Основним законом не були чітко визначені наступні питання місцевого самоврядування в Україні. Ефективність управління місцевими справами, життєдіяльність громад значною мірою залежить від того, наскільки чітко,

однозначно й справедливо визначені субординація місцевих і регіональних органів, їхнє підпорядкування центральним органам виконавчої влади, наскільки оптимально поділені сфери компетенції між ними. Актуальним було питання державної символіки і державної мови.

У Конституції України зазначено, що права і свободи людини можуть бути обмежені на таких підставах: інтереси національної безпеки; громадського порядку; запобігання заворушенням чи злочинам; нерозголошення конфіденційної інформації; підтримання авторитету і неупередженості правосуддя; економічного добробуту; територіальної цілісності держави; забезпечення здоров'я та моральності населення; дотримання прав і свобод інших людей.

Дуже спірним постало питання, як у Конституції України має бути інтерпретований зміст автономії Криму. У березневому проекті зберігалось поняття автономії, але замість Конституції Криму тут був вжитий термін "статут", що дозволило стверджувати, буцімто проект скасовує кримську автономію. Депутатам довелося розв'язувати стару дилему, яка провокувала політичну нестабільність на півострові: чи можливо (і чи є сенс), маючи на увазі чинник політичної нестабільності в перехідний період розвитку суспільства, адміністративно-територіальну автономію Криму доповнити ознаками державно-правової автономії? Покласти край такій нестабільності вдалося, спираючись на остаточні формулювання Конституції України, стаття 134 якої, зокрема, визначає: "Автономна Республіка Крим є невід'ємною складовою частиною України і в межах повноважень, визначених Конституцією України, вирішує питання, віднесені до її відання".

Конституція України визначила стратегію подальшого розвитку української держави. На основі і у відповідності з Конституцією прийнято закони про більшість органів державної влади та інші інститути держави: про судоустрій, місцеві державні адміністрації тощо.

Захист прав людини і громадянина – ціль розвитку конституціоналізму в Україні

Конституційні процеси утворюють цілісну систему ціннісних орієнтирів нації, які ґрунтуються на найкращих прикладах європейського та світового конституціоналізму.

Свобода, справедливість, рівність, гарантії прав і свобод людини, верховенство права, формування ефективної державної влади, стабільність конституційного порядку є ключовими чинниками європейського вибору України. Реформуючи Конституцію України, їх не можна залишати без уваги, інакше цей процес перетворюється на «політичну технологію», тобто спосіб перерозподілу владних повноважень усупереч інтересам українського народу як носія суверенітету та єдиного джерела влади.

Тому конституційна реформа має базуватися передусім на системі цінностей, що є основою конституційного порядку.

- Свобода є фундаментальною цінністю конституційного ладу, що визначає вільний розвиток особи у суспільстві як індивіда і насамперед передбачає заборону

свавільного втручання держави в приватне життя. Свобода людини невід'ємно пов'язана з її відповідальністю в повсякденному житті. В першу чергу це стосується володіння власністю, укладання договорів і виконання їх умов.

- Справедливість як одна з основних конституційних цінностей передбачає, що, незалежно від соціального статусу особи, законодавство застосовується однаково до всіх. Дотримання принципу справедливості можливе лише за умов функціонування ефективної влади, спроможної до позитивних дій щодо забезпечення прав людини, таких як впровадження анти дискримінаційних заходів, формування системи адресної допомоги вразливим верствам населення тощо. Це потребує лібералізації суспільного життя та проведення відповідних реформ.

- Консолідація як засада досягнення громадянської злагоди у суспільстві та становлення дієвого громадянського суспільства. Принцип рівності передбачає однаковий політико-правовий статус громадян незалежно від статі, расового, етнічного, соціального походження, політичних, релігійних та інших переконань, місця проживання, майнового становища. Дотримання принципу консолідації гарантує державне сприяння розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також мовно-культурної самобутності всіх етносів і національних меншин України.

- Верховенство права, гарантії прав і свобод людини та обмеження владної сваволі є квінтесенцією Конституції й полягає в діяльності органів публічної влади виключно на підставі закону за однакового його застосування. Тому проблема переміщується в площину ефективності судового контролю над адміністративними актами й діями, попередження і припинення фактів зловживання владними повноваженнями та порушень прав людини. Утвердження принципу верховенства права вимагає посилення ролі Конституційного Суду України. В цьому контексті особливо важливою є роль Президента України як морального лідера нації, який забезпечує належне функціонування публічної влади та взаємодію її інститутів.

- Ефективна влада. Ефективність влади визначається не обсягом функцій і повноважень органів влади. У європейській традиції базовими критеріями ефективності влади є ступінь забезпечення національної безпеки, національних інтересів, взаємовигідного міжнародного співробітництва, ухвалення адекватних владних рішень та їх оперативне втілення завдяки оптимальній організації апарату та системі адміністративних процедур, відповідність обраних засобів управління вимогам конституційного порядку.